



УТВЪРДИЛ:

ИНЖ.ДЕСИСЛАВА ТОДОРОВА

ДИРЕКТОР ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ТРАНСПОРТ
БОРОВАН

МЕХАНИЗЪМ

ЗА ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА УЧИЛИЩНИЯ ТОРМОЗ МЕЖДУ ДЕЦАТА И УЧЕНИЦИТЕ В УЧИЛИЩЕ

Приет на заседание на педагогическия съвет
с протокол № 1/16.09.2024 година

Утвърден със Заповед № 17..... / 16.09.2024 г. на директора на училището

ВЪВЕДЕНИЕ И ЦЕЛИ

Настоящият документ има за цел да очертае рамките на механизъм за противодействие на тормоза в Професионална гимназия по транспорт „Коста Петров” с.Борован, област Враца. Прилагането на последователна и целенасочена политика на училището включва мерки и дейности за превенция и намеса, както и разписана процедура за действие в ситуации на насилие и тормоз.

I. ИЗМЕРЕНИЯТА НА НАСИЛИЕТО МЕЖДУ ДЕЦАТА

Насилието между деца в училище обхваща широк спектър от прояви. То е явление със сериозни размери и оставя дълготрайни последици върху психичното здраве и поведението както на децата, които търпят насилие, така и на онези, които го извършват.

Какво е насилие:

Физическо насилие е „причиняване на телесна повреда, включително причиняване на болка или страдание без разстройство на здравето”.

Психическо насилие „са всички действия, които могат да имат вредно въздействие върху психичното здраве и развитие на детето като подценяване, подигравателно отношение, заплаха, дискриминация, отхвърляне или други форми на отрицателно отношение, както и неспособността на родителя, настойника и попечителя или на лицето, което полага грижи за детето, да осигури подходяща подкрепяща среда”.

Според чл. 7 ал. 1 и ал. 2 от Закона за закрила на детето всяко дете има право на закрила от насилие и всеки, на когото стане известно за дете, преживяло насилие, е длъжен да сигнализира органите по закрила.

Тормозът е форма на насилие, която се определя като сбор от съзнателни негативни постъпки, които са дълготрайни, насочени към един и същ ученик от страна на един ученик или група.

Ключови в разбирането за тормоза са следите характеристики на това поведение:

1. Злонамерена проява, която има за цел да нарани или унижи дете;
2. Извършва се от позиция на силата, като едната страна използва доминиращата си позиция за да нарани другата физически или психически, да я унижи или изолира от социалния живот;
3. Повтаря се многократно във времето, а не е еднократен и изолиран акт на агресия.

Тормозът може да обхваща много широк спектър от поведения. Тормозът може да се състои от преки нападения (удряне, заплаха или принуда, дразнене, подигравка, наричане с обидни прякори, сексуални забележки, открадване или повреждане на лични вещи) или да бъде по-рафиниран, непряк (например разпространяване на слухове или насърчаване на другите да отхвърлят или изключат някого от приятелската среда). Проявите на тормоз най-общо могат да бъдат разделени на следните основни групи:

Физически тормоз - блъскане, щипане, разрушаване, удряне, нанасяне на болка, спъване, затваряне в някое помещение;

Вербален тормоз - подмятания, подигравки, унижение, заплахи, обиди;

Психичен тормоз - подмятане, подиграване, закачане, омаловажаване, заплахи, изнудване, повреждане на имущество, кражба и хвърляне на вещи, заплашителни погледи, неприятелско следене;

Социален тормоз - избягване, игнориране, изключване от дейността, одумване и разпространение на злобни слухове, натиск върху другите да не влизат в приятелски отношения с децата, обект на тормоз, изолиране.

Разпознаването на физическото насилие включва следните физически и поведенчески показатели:

- различни по вид и цвят натъртвания, включително синини, постоянни или чести червени петна, включително от пръсти, насинени очи, следи от ухапване;
- неправдоподобни или объркани обяснения за травмите, включително едностранни отговори;
- безпокойство и крайности в поведението - от агресивност до пасивност;
- лоша представа за себе си - децата смятат, че са заслужили насилието;
- прекалена отстъпчивост на детето и оставяне без протест да се прави каквото и да било с него;
- влошаване на здравословното състояние, което включва прилошавания, главоболие, отпадналост;
- влошаване на успеха и чести отсъствия от училище;
- чести отсъствия от определени часове, например физическо;
- Разпознаването на психическото насилие включва следните физически и поведенчески показатели:
- детето може да стане затворено и изолирано, да не желае да контактува с връстниците си;
- агресивно поведение и/или поведение, насочено към привличане на вниманието, упорито непослушание, самонараняване;

- внезапни избухвания, които са необичайни за възрастта или нивото на развитие на детето;
- бягане и криене, включително зачестили бягства от училище;
- загуба на доверие, неучастие в общите занимания в училище, ниска самооценка;
- употреба на алкохол, медикаменти, самозанемаряване (постоянно обличане на едни същи дрехи или отказ да сресва косата си);
- психосоматични симптоми.

Тормозът може да бъде реален или виртуален. Бурното развитие на електронните комуникации през последните години доведе до нарастване на проявите на насилие, които се извършват чрез интернет или мобилен телефон. Тук спада разпространяването на:

- обидни, заплашителни и подигравателни текстови съобщения по мобилен телефон, електронна поща, Skype или Facebook;
- разпространяване на материали, които уронват достойнството на детето или го унижават;
- снимането на детето с мобилен телефон и свободното разпространяване на снимки или видео в интернет или други канали без негово съгласие, на слухове, клюки и заплахи в социалните мрежи, крадене на самоличност и др.

Роли в ситуации на тормоз:

В ситуацията на тормоз могат да бъдат въввлечени много деца, като ролите могат да се разделят по следния начин:

- **мъчител (агресор)** – инициатор и изпълнител, който кани другите да се присъединят, лидер, който измисля нови начини за издевателство;
- **помощник на мъчителя** – помага с цел да получи одобрението на мъчителя, присъединява се към тормоза, когато вече е започнал;
- **подкрепящ мъчителя** – винаги присъства, дори да не се намесва активно; присмива се на жертвата, окуражава мъчителя, приканва другите да се забавляват;
- **защитник на жертвата** – опитва се да каже на другите да спрат, вика за помощ, защитава или насърчава жертвата;
- **страничен наблюдател** – стои настрана, преструва се, че не забелязва, не взема страна и не прави нищо;
- **жертвата** – обект на тормоза.

Има и малка група деца, които са едновременно и насилници и насилвани. Обикновено такива деца са тормозени от някой „по-силен“, а те реагират като тормозят някой по-слаб от тях.

За ефективното справяне с насилието и тормоза от изключително значение е да се повлияе и промени поведението на всяко дете, а не да се съсредоточат усилията само върху преките извършители и потърпевши.

II. ОСНОВНИ ЕЛЕМЕНТИ НА МЕХАНИЗМА ЗА ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА ТОРМОЗА В УЧИЛИЩЕ

1. Превантивни мерки за предотвратяване и противодействие на тормоза в училище. Причините за насилието са много и комплексни и училището може да намали тези фактори, които са свързани със средата в училище и които допринасят за проявата на агресия, както и за утвърждаване на агресивни модели на поведение като:

- въведе последователни и ненаблягащи на наказанието подходи за справяне с нежеланото поведение на децата;
- се въведат ясни правила и очаквания за това какво представлява приемливо поведение в училище;

- преподавателите в училище положат максимални усилия за възпитаване у децата на социални умения и нагласи, които не допускат насилие във взаимоотношенията;
- осигури оптимална физическата среда в училище, която да бъде предпоставка за липса изява на агресивното поведение;

Превенцията на тормоза включва комплекс от мерки, които имат за цел ограничаване и/или елиминиране на предпоставките и рисковите фактори, допринасящи за насилието.

Превантивните мерки в училище започват с оценка на проблема с насилието и с определяне на елементите на училищната компетентност за справяне и недопускане на явлението.

1.1. Осъзнаване и оценка на проблема.

Оценката се извършва регулярно, в началото и в края на учебната година. Оценката се организира от училищното ръководство. Използва се въпросник, разработен от проф. Пламен Калчев (2003). *Приложение 1.*

На базата на извършена оценка в началото на учебната година се актуализира при нужда механизъм за противодействие на училищния тормоз.

Анализът от извършената оценка се обсъжда на педагогически съвет.

Дефиниране на елементите на училищната компетентност

1.2.1 Създаване на училищен координационен съвет за справяне с насилието и тормоза.

Със заповед на директора в училище се определя координационен съвет. Той се ръководи от включва педагогическия съветник, учители, родители и ученици.

Комплексът от превантивни мерки включва превенция върху всички аспекти и форми на тормоз, фокусира внимание върху участието на всички групи и се планира на три нива - класна стая/паралелка, училище, общност.

1.2.2 Дейности

Дейности на ниво клас/класна стая:

- За работата на ниво клас/класна стая се прилагат всички форми на групова работа, дискусии, решаване на казуси, споделяне на опит, като се използват възможностите на часа на класа, предмети от задължителното учебно съдържание, различни извънкласни и извънучилищни дейности.
- Извеждат се теми от учебното съдържание, които могат да се използват за работа и анализ по проблема насилие, свързани с правата на децата, ценностите, социалните роли.

Целта е създаване на пространство, в което се говори открито за тормоза и работа за формирането у децата на нагласи и социални умения, недопускащи насилие като например емпатия, толерантност и уважение към различията, решаване на конфликти и др. Децата се стимулират първо сами да дават отговори на поставените въпроси, а след това се предлагат официални дефиниции. Всяка първа дискусия започва с договаряне на правилата за работа - всеки има право да каже какво мисли, всеки има право да бъде изслушван, мненията не се омаловажават и т.н.

Основните теми:

1. какво представлява тормозът, разпознаваме ли го и как можем да докладваме за случаи на тормоз;
2. какви са преживяванията на извършителя и потърпевшия (някои видове поведение като присмиването може да изглеждат като игра или шега, но обиждат и водят до негативни емоции у този, към когото са насочени и той да се чувства унижен или заплашен);
3. как се чувстваме когато видим прояви на тормоз и какво правим;

4. какво можем и искаме да направим;
5. кои са основните ценности, правила на поведение, които следва да приемем;
6. как можем да ги прилагаме.

Разглеждането на последната тема завършва с изработването на общи правила на поведение и договаряне на процедура, в случай на нарушаване на правилата.

Дейностите на ниво училище:

1. обобщаване на всички предложения за правила на поведение и ценности, направени от класовете и формулиране на общоучилищни ценности и правила, които да бъдат част от училищната политика;
2. създаване на процедура, включително разписани ясни отговорности, за реагиране при всяка проява на тормоз и насилие;
3. подобряване на системата от дежурства с оглед обхващане на местата, в които е установено, че се извършва тормоза;
4. използване на подхода за работа с връстници (peer education), които да станат естествените помощници при реализирането на всички видове интервенции както по отношение на децата, които са обект на тормоз, така и по отношение на децата, които упражняват насилие;
5. повишаване квалификацията на учителите за работа с програмите, включително реализиране на специализирани тренинги за определени категории от работещите в училище за справяне с критични ситуации;
6. ясно разпределение на конкретни отговорности на всички възрастни в училището, вкл. дежурства на определени места;
7. осигуряване на реални партньорства с външни на училището служби, организации и специалисти;
8. насочване към основни здравни и социални услуги за децата и семействата.

Дейности на ниво общност:

Привличането на родителите е важна част от реализирането на училищната програма и важно условие за нейната ефективност.

Родителското съдействие има различни измерения като:

1. **родители** - специалисти от областта на помагащите професии (психолози, социални работници, лекари, свещеници) или други професии, които могат да бъдат полезни, включително журналисти, спортисти, драматурзи, композитори, музиканти, художници, режисьори и други, с чиято помощ могат да реализират ценни училищни инициативи и други;
 2. **родители, включени в групи за придружаване** на определени групи деца по пътя от дома до училището;
 3. **родители - посредници** между училището и родителите или други организации и институции;
 4. **родители, осигуряващи ресурси** - в натура, услуги или пари, за изпълнение на училищните дейности.
2. **Защитна мрежа** – Правила за задълженията на всички служители по темата, включване на родителите, дежурства.

2.1 Интервенции в ситуации на тормоз, според приетите правила

Училището има ясни процедури в случаите, които са специфични за него:

Ниво на тормоз	Отговор на училището
----------------	----------------------

Ниско нарушаване на правилата	Прекратяване – изтъкване на нарушеното правило – налагане на съответната последица
Повтаряне на едни и същи нарушения на правилата	Протокол за тормоз – възстановяване на щетата, преценява се дали е необходимо да се разговаря с родителите
Сериозно – злоупотреба със сила, както и при екстремни ситуации, в които съществува опасност за живота и здравето, телесния интегритет, както на детето-жертва, така и на детето-извършител.	Насочване към местната комисия за БППМН и полицията, ОЗД и община по силата на координационния механизъм; Протокол за тормоз – среща с родителите – възстановяване на щетата – включване на учениците в допълнителни програми

2.2 Процедура за действие след регистриране на случай на тормоз – Приложение 2.

Намесата и справянето с конкретни ситуации на тормоз и насилие е част от цялостната политика на училището срещу насилието.

Важно е да не бъдат омаловажавани първите прояви на влошаване на отношенията между децата и поведение, което е неприемливо. Необходимо е още при най-малките сигнали и съмнения за тормоз да се предприемат стъпки, за да се предотврати ескалация на насилието и да се изпрати ясно послание, че такова поведение няма да бъде толерирано. Вниманието да бъде насочено както към проявите на физически тормоз, така и към неговите социални и психологически форми.

По-голямата част от ситуациите на тормоз могат да бъдат овладени от учителите, а някои от самите деца. Всяка намеса изисква внимателна преценка на ситуацията и нейната тежест. На първо място важно е да се разграничат случаите, когато не се касае за тормоз, а само за игра или приятелско премерване на силите между децата. За целта е необходимо да се наблюдава поведението на децата, включително и на тези, които само присъстват без активно да участват.

Следното би могло да помогне за правилна оценка на ситуацията:

- *Ако децата се закачат, бутат или блъскат или си разменят шеги, като при това се смеят, разменят си ролите и позициите и никое от тях няма видимо доминиращо положение, а околните не им обръщат особено внимание, то най-вероятно става дума за игра.*
- *Ако едно от децата е видимо напрегнато, не се усмихва, опитва се да се махне, ако ролите не се сменят, а другото дете е в постоянно доминираща позиция и това поведение привлича вниманието на околните, то най-вероятно става дума за тормоз.*

Ако се касае просто за приятелска игра учителят може да се намеси, за да предупреди децата да внимават да не се наранят. Ако обаче наблюдаваното поведение може да бъде определено като тормоз е необходимо да се предприемат следните стъпки:

2.3 Прекратяване на ситуация на тормоз:

Задължение на всеки учител е да се намеси, за да прекрати ситуация на тормоз, на която е станал свидетел.

2.3.1 В случай на физически тормоз децата се разделят и се прекратява физическият контакт между тях незабавно.

2.3.2 Не се разпитват за случилото се веднага, не се обсъждат причините за насилието или се изяснява ситуацията. Това може да се случи на по-късен етап. Важно е учителят ясно да обяви пред всички, че това е насилие и то е недопустимо поведение. В този

момент не се разпитва за подробности и детето, което е потърпевшо, особено в присъствието на насилника и други деца, защото това може да урони неговото достойнство;

2.3.3 Честа спонтанната реакция на възрастните е заставането на страната на „жертвата” и наказване на „насилника”. Ключово при интервенцията на възрастните е приемането на разбирането, че детето, обект на тормоз, не се нуждае от състрадание, а детето, извършител на тормоз, не се нуждае от наказание, особено което го унижава, а от състрадание, за да може то да развие това чувство към другите. Защото липсата на състрадателност е една от основните причини, поради която се упражнява тормоз.

2.4. Реакции спрямо детето, което е упражнило тормоз:

2.4.1 Когато става въпрос за първа проява, която не е тежка по отношение на нанесената вреда, се прилага подходът за възстановяване на щетата или се налага друга предварително съгласувана мярка;

2.4.2 Когато се прилага подходът за възстановяване на щетата е необходимо задължително да се уведоми класният ръководител;

2.4.3 Подходът за възстановяване на щетата се прилага като логическо последствие от отклоняващото се поведение, свързано с рушене на материалната база. Той се основава на принципа, че „всяка щета, нанесена на друг, трябва да бъде възстановена“ и включва съответните действия в тази насока.

Подходът за възстановяване на щетите изисква време и по-задълбочен разговор с детето, което е извършило насилие, за да му се помогне да разбере какви са последствията от неговата постъпка. Поради тази причина този подход се прилага от класния ръководител или педагогическия съветник. Важно е учителят със спокоен и умерен тон, както и с държанието си, да покаже ясно, че проблемът е в начина на поведение, а не в личността на самия ученик, и че се действа с оглед отново да се възстановят ценностите, към които цялото училище се придържа, а не за да бъде наказан. Възстановяване на щетата е принцип, който предполага, че хората правят грешки. Грешките следва да бъдат поправени, като същевременно не се налагат наказания. Този принцип подчертава поемането на отговорност за неприемливо поведение и за позитивно решаване на проблема. Ключов момент във възстановяването на щетата е, че класният ръководител, педагогическият съветник или възпитателя разговарят с ученика, а ученикът сам избира и решава как ще поправи грешката си, с което отново се възстановява нарушената ценност. С това негово решение трябва да се съгласи и ученикът, който е бил потърпевш от тормоза.

Като първа стъпка класният ръководител/педагогическият съветник/възпитателя изслушва детето. Не е желателно детето да се изслушва съвместно с потърпевшото дете. След изясняване на ситуацията и постигане на договорка, класният ръководител/педагогическият съветник/възпитателя за определен период от време може да проследява поведението на децата и да дава обратна връзка. Класният ръководител/педагогическият съветник/възпитателя може да потърси съдействие и от другите учители, които също да проследяват поведението на децата и да реагират своевременно. Педагогическият съветник подпомага работата на учителя/възпитателя като наблюдава детето във взаимоотношенията му с другите деца и дава насоки за действията и мерките, които учителят да предприема при необходимост или като насочва детето насилник и неговото семейство към услуги в общността като центрове за превенции и консултативни кабинети към местните комисии за БППМН, центрове за обществена подкрепа, комплекс за социални услуги, общински съвети по наркотичните вещества и др. (индивидуално или семейно консултиране).

2.5 Реакции спрямо дете, което е обект на тормоз

Работата с деца, които са обект на тормоз, е насочена към формиране у тях на умения за справяне с подобно поведение.

2.5.1 Класният ръководител/педагогическият съветник/възпитателят говори с детето, по възможност още същия ден (или веднага след като е разбрал за случая, ако се касае за ситуация, за която е научил случайно) и установява какво точно се е случило. Ако е необходимо отделни факти могат допълнително и дискретно да бъдат проучени;

2.5.2 Открито и публично пред другите деца НЕ се оказва подкрепа на потърпевшото дете, защото това допълнително уронва достойнството на детето пред неговите връстниците;

2.5.3 При този първи разговор се предлага на детето подкрепа, като се остави то само да определи какво точно ще му помогне да се почувства сигурно. Подчертава се поверителността на разговора, като се споменава кои ще бъдат уведомени за случилото се;

2.5.4 Детето трябва да почувства доверие и сигурност за споделяне, което е особено важно, ако насилието се повтори;

2.5.5 НИКОГА не се предлага среща между дете, жертва на насилие и неговия мъчител с цел да се помирят и да се разберат. Такива срещи могат да доведат до неблагоприятни последици;

2.5.6 Детето се наблюдава в следващите дни, за да се установи как се чувства и при необходимост отново да се разговаря с него.

2.6 Реакции, спрямо наблюдателите:

2.6.1 С наблюдателите се работи не само на нивото на превенцията, а с групата след ситуация на тормоз;

2.6.2 Наблюдателите не се отстраняват, когато се прекратява или управлява ситуация на тормоз, за да могат всички, които са били там, да видят какво се прави съгласно правилата на училището;

2.6.3 Изтъкват се тези, които са се намесили в защита ценностите на училището. На останалите се споделя очакването да направят същото, ако се случи в бъдещето;

2.6.4 Убеждават се за отговор на насилието с думи, за търсене на помощ и съобщаване за случая.

2.6.5 Насърчават се да бъдат грижовни спрямо тормозеното дете.

2.7 Училищна система за насочване към други служби

2.7.1 Регистриране на ситуации на тормоз

Всяка ситуация на тормоз се регистрира и описва в единен регистър на училището от учителя/възпитателя, който я е наблюдавал. Това се налага, за да се проследи развитието на случая във времето и да се планира подходяща интервенция. Регистърът съдържа кратко описание на всяка ситуация, кога се е случила, кои са участниците и какви мерки са били предприети. Този регистър се съхранява на достъпно място в учителската стая.

В случаите, при които поведението на детето се отличава с изразени агресивни прояви, снижен контрол върху гнева, склонност да разрешава конфликтни ситуации с насилие се търси съдействие от страна на отдел „Закрила на детето” по местоживее. Като първа стъпка се уведомява директора на училището, който уведомява съответния отдел „Закрила на детето” по местоживее и отдела за „Закрила на детето”, на чиято територия е училището, местните комисии за БППМН, полицията и всички останали участници в мултидисциплинарния екип по силата на координационния механизъм.

Има и група деца, които са едновременно и насилници, и жертви. Възможно е детето да е жертва на насилие в семейството си или да е насилвано от някои “по-силни” връстници. Децата жертви могат да упражняват насилие върху някой по-слаб от тях. Те са най-рискови по

отношение на бъдещото си развитие и израстване, защото търпят последиците и на единия, и на другия профил. При такива случаи се търси съдействие от страна на социалните работници от отделите „Закрила на детето” към Дирекциите „Социално подпомагане”.

2.6.2 Кога и къде може да бъде подаден сигнал за дете в риск?

Съгласно Закона за закрила на детето, чл. 7 (1) „Лице, на което стане известно, че дете се нуждае от закрила, е длъжно незабавно да уведоми дирекция „Социално подпомагане”, Държавната агенция за закрила на детето или Министерството на вътрешните работи.

(2) Същото задължение има и всяко лице, на което това е станало известно във връзка с упражняваната от него професия или дейност, дори и ако то е обвързано с професионална тайна”.

Към Държавна агенция за закрила на детето функционира Национална телефонна линия за деца 116 111. Националната телефонна линия за деца предоставя консултиране, информиране и помощ по всякакви въпроси и проблеми, свързани с деца. Към нея при необходимост могат да се обръщат за съдействие и професионалисти. Националната телефонна линия за деца с номер 116 111 е с национално покритие, достъпна от територията на цялата страна, напълно безплатна за обаждачите се, независимо дали звънят от стационарен или мобилен телефон. Тя функционира 24 часа в денонощието.

От страна на училището всеки един служител може да подаде сигнал към отдел „Закрила на детето” по местоживее на детето.

2.7. Включване на родителите

2.7.1 Във всички случаи на тормоз родителите се уведомяват за случилото се, както и за предприетите от училището действия за разрешаване на ситуацията;

2.7.2 В разговора се акцентира върху необходимостта родителите да не критикуват другото дете, а да се опитат да погледнат на ситуацията през погледа на другата страна;

2.7.3 Родителите се информират, че критиките, обидите и negliжирането на другото дете от тяхна страна само ще задълбочат конфликта;

2.7.4 Разговорът се провежда на подходящо място, в партньорски взаимоотношения, като се предоставя отворено пространство за споделяне на техните опасения и гледни точки;

2.7.5 От разговора се извеждат конкретни договорки кой какво да предприеме и какво се очаква като резултат;

2.7.6 Учителят/педагогическият съветник/възпитателят може да насочи родителите за консултация със специалист.

2.8. Включване на общността

Когато външно лице (родител, настойник и др.) има съмнение за случай на тормоз над ученик, има право да:

- ✓ подаде информация до представител на педагогическия персонал;
- ✓ получи информация за резултатите от направената проверка от УКСПТУ.

ВЪПРОСНИК ЗА АНАЛИЗ НА НИВОТО НА ТОРМОЗА В УЧИЛИЩЕ

След като прочетеш внимателно всеки въпрос, огради с кръг верния според теб отговор.

- 1) В твоето училище какво правят децата, които тормозят други деца?
(Можеш да оградиш повече от един отговор.)
 - а) блъскат, удрят другите деца;
 - б) заплашват ги;
 - в) обиждат ги, псуват ги, измислят им неприлични прякори;
 - г) дразнят ги;
 - д) взимат им от нещата;
 - е) говорят зад гърба им, разпространяват за тях неверни неща, клюки;
 - ж) изнудват ги;
 - з) настройват другите деца срещу тях;
 - и) искат им пари;
 - й) друго (посочи какво):
- 2) Къде се случва децата да бъдат тормозени: (Можеш да оградиш повече от един отговор)
 - а) в класната стая;
 - б) по коридорите
 - в) в тоалетните;
 - г) на двора на училището;
 - е) на улицата;
 - ж) в квартала, в кщи
 - з) на друго място (посочи къде):
- 3) Случвало ли се е досега теб да те тормозят през тази учебна година?
 - а) да;
 - б) не;
- 4) Ако ти се е случвало да те тормозят през през тази учебна година колко често бе?
 - а) всеки ден;
 - б) през седмицата
 - в) веднъж седмично;
 - г) един път през месеца;
 - д) по-рядко от един път през месеца;
 - е) досега не се е случвало да ме тормозят.
- 5) Ако ти се е случвало да те тормозят, децата, които те тормозиха бяха:

а) от твоя клас	а) момчета;
б) от други класове	б) момичета;
в) от твоя клас и от други класове	в) момчета и момичета;
- 6) Ако ти се е случвало да те тормозят, децата, които те тормозиха бяха:
 - а) сами;
 - б) с тях имаше и други деца, които също те тормозиха;
 - в) с тях имаше и други деца, но те само гледаха.
- 7) Случвало ли се е някой да те тормози през тази седмица?
 - а) да;
 - б) не.
- 8) Когато теб те тормозиха, ти каза ли на някого? (Можеш да оградиш повече от един отговор.)
 - а) казах на някого от учителите;

- б) казах на майка ми;
- в) казах на баща ми;
- г) казах на брат ми/на сестра ми;
- д) казах на приятели;
- е) казах на друг човек (посочи на кого)
- ж) не казах на никого;
- з) досега не се е случвало да ме тормозят.

9) Ако си казал на някого, това помогна ли ти, доведе ли до спирането на тормоза?

- а) да;
- б) не;
- в) досега не се е случвало да ме тормозят.

10) Виждал ли си да тормозят други деца в училище?

- а) да;
- б) не;

11) Колко често си виждал да тормозят други деца в училище?

- а) всеки ден;
- б) няколко пъти през седмицата;
- в) веднъж седмично;
- г) един път през месеца;
- д) по-рядко от един път през месеца;
- е) досега не съм виждал да тормозят други деца.

12) Ако си виждал да тормозят други деца в училище, казвал ли си някого за това?

- а) да, на някой от учителите;
- б) да, на приятели;
- в) да, на родителите;
- г) да, на брат ми/на сестра ми;
- д) да, на други възрастни (посочи на кого)
- ж) не съм казвал на никого;
- з) досега не съм виждал да тормозят други деца.

13) Виждал ли си да тормозят деца извън училище?

- а) да;
- б) не.

14) Случвало ли се е ти да тормозиш друго дете през тази учебна година?

- а) почти всяка седмица;
- б) почти всеки месец;
- в) един-два пъти през учебната година;
- г) не се е случвало да тормозя друго дете през тази учебна година.

15) Случвало ли се е да тормозиш друго дете през тази седмица?

- а) да;
- б) не.

16) Кой ти помага най-много, ако се случи някой да те тормози?

- а) някой от учителите;
- б) майка ми;
- в) баща ми;
- г) брат ми или сестра ми;
- д) приятелите;
- е) друг човек (посочи кой)
- ж) никой;
- з) досега не се е случвало да ме тормозят.

17) Има ли в твоя клас деца, които обичат да тормозят другите?

а) да; б) не.

18) Ако има, колко са на брой?

19) Има ли в твоя клас деца, които често са тормозени от другите деца?

а) да; б) не

20) Ако има, колко са на брой?

Ти си: а) момче; б) момиче. Навършени години: _____

Клас: _____